

Mayıl HƏSƏNOV
Tarix elmləri namizədi, dosent

KİTABXANA FONDUNA RƏHBƏRLİYİN TƏŞKİLİ PROBLEMLƏRİ

Kitabxana fondunun idarə edilməsində 2 əsas cəhət nəzərə alınır: İdarəetmənin obyektı (kitabxana fondu), idarəetmə subyektı (kitabxanaçı). Burada subyekt, yəni kitabxanaçı şəxsiyyəti fondun formalaşmasında həlledici rol oynayır. Belə ki, o, bütün kitabxana fondunun məzmunca zənginləşməsində və səmərəli idarə edilməsində mühüm yer tutur. Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda (29 dekabr 1998-ci il) kitabxanaçının fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilmişdir. Qanunda deyilir: "Kitabxanaçılar oxucuların mədəniyyət təsisatları və mədəni sərəvlərindən istifadə etmək hüquqlarını, habelə məlumat əldə etmək azadlığını təmin etməli, onların kitabxana fondlarından tam istifadə edilməsi üçün hər cür şərait yaratmalıdır (1)". Qanunda irəli sürülən müddəalar kitabxanaçılar qarşısında çox ciddi vəzifələr qoyur, fondun idarəetmə perspektivlərini, prinsiplərini müəyyənləşdirir. Bu prinsiplər fondun dolğunluğunu yaratmaq, istifadəetmə optimallığını təkmilləşdirmək problemlərinin həlli ilə üzvi surətdə bağlıdır. Burada fondun idarə edilməsində kitabxanaçı-komplektləşdiricinin rolu xüsusilə nəzərə çarpır. Fondşünas konkret faktlar əsasında (kitabxana fondunun dövriyyəsi, sənədlərin oxunuşu, kitab təminatı) fonda rəhbərliyin əsas inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirir. Bu göstəricilərin müqayisəli təhlil prosesində kitabxanaçı fonda rəhbərliyi tənzimləşdirir, istifadəsini səmərəlilişdirir, sənədlərin komplektləşdirmə keyfiyyətini yüksəldir. Məhz buna görə hər bir kitabxanaçı-komplektləşdirici bu göstəricilər haqqında tam təsəvvürə malik olmalıdır. Əks təqdirdə fondun idarə olunmasını lazımi səviyyədə təmin edə bilməz. Kitabxanaçı birinci növbədə fondun istifadəetmə potensialını dəqiqləşdirməlidir. Bu işdə kitabxana fondunun dövriyyəsinə müəyyənləşdirmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Fondun dövriyyəsinə bilmədən

komplektləşdirmənin səmərəliliyini dəqiqləşdirmək mümkün deyildir (2). Burada fondun dövriyyə göstəriciləri (fondun həcmi və illik kitab verilişi) müqayisəli təhlil edilməli, onların qarşılıqlı əlaqələri izah olunmalı və ümumiləşdirilməlidir. Məhz bu göstəricilərin nisbətindən illik kitab verilişinin fondun həcminə bölünməsi prosesində dövriyyənin səmərəliliyi müəyyənləşdirilir. Burada həm bütünlükdə fondun, həm də onun tərkib hissələrinin kitab verilişinə olan müqayisəli təhlili nəzərə alınır və konkret göstəricilər silsiləsi yaradılır. Müqayisəli təhlillər prosesində şöbələrdə fondun daha az istifadə edilən ədəbiyyatın səviyyəsi müəyyənləşdirilir, zəif istifadə edilən fondun ayrı-ayrı hissələri konkretləşdirilir.

Nəşr olunan sənədlərin kitabxana fonduna çevrilməsinə (təkcə sənədlər toplusuna fond demək olmaz) bilavasitə kitabxanaçı-fondşünasların istehsalat fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu da kitabxana fondu ilə kitabxananın işçi heyəti arasında qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır. Kitabxana fondunun idarə edilməsi fondun tərkibcə, həcmcə, quruluşca müntəzəm və məqsədyönlü nizamlaşdırılmasına, dəyişməsinə (öz spesifik keyfiyyətini saxlamaqla), onun kitabxana vəzifələrinə, oxucuların informasiya tələbatına uyğun şəkildə yerinə yetirilməsinə əsaslanır. Bu xüsusiyyətləri nəzərə alan M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının komplektləşdirmə şöbəsi ildə 10 min (3) nüsxədən artıq sənəd əldə edir, fondun məzmun zənginliyini təmin edir, oxucuların ən mühüm sorğularının ödənilməsinə səmərələşdirir.

Fondşünasdan sənədlərin nəşr xüsusiyyətlərini, onun komplektləşdirilməsi mahiyyətini, təşkil prinsiplərini, istifadəetmə sahələrini dərk etməklə yanaşı rəhbərlik etdiyi kitabxana fondunun quruluşunu, tərkib hissələrini, məqsəd və vəzifələrini bilməlidir. Burada sənədləri qiymətləndirmə bacarığı obyektivlik, diqqət, lazımi informasiyanı düzgün seçmə qabiliyyəti tələb olunur. Burada Bakı şəhər Nəsimi rayon kütləvi kitabxanaların iş təcrübəsi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Həmin kitabxanalar ildə 12 min (4) nüsxə kitab əldə etmiş, fondun istifadəetmə səmərəliliyini xeyli artırmış, oxucu sorğularının təmin olunmasına mühüm təsir göstərmişdir. Bu fondun 29 faizini (3977 nüsxə) (5) profilə dair ədəbiyyat təşkil etmişdir. Bu da fondun istifadəsini xeyli səmərəlilişdirmişdir.

Fondun idarə edilməsində fondşünasın - komplektləşdiricinin zəngin təcrübəsi, geniş peşə hazırlığı, sənədləri seçmə məharəti, fondu hərtərəfli öyrənmə bacarığı xüsusi rol oynayır. Digər tərəfdən

fondşunas-komplektləşdirici nöinki bütünlükdə sənədləri, habelə ayrı-ayrı əsərlərin müəlliflərini, sərəlvhələrini, kitabın xarici görünüşünü, şifrəsini, rəflərdə tutduğu yeri yadda saxlamaq imkanına malik olmalıdır. Fondşunas həmçinin səliqəli, diqqətli, səbri olmalıdır ki, fondun təkmilləşməsində ən xırda cəhətləri, əməliyyatları nəzərdən qaçırmasın və bütün iş proseslərini səhsiz, nöqsansız yerinə yetirə bilsin. Bununla əlaqədar olaraq Bakı şəhər Yasamal rayonu kütləvi kitabxanalarının iş təcrübəsi xeyli maraqlıdır. Kitabxanaların xüsusən maliyyə imkanlarının az olması ilə bağlı olaraq hər bir sənədin düzgün, dəqiq seçmə prosesinə böyük əhəmiyyət verilmişdir. Əgər Yasamal rayon kütləvi kitabxanaları əvvəllər nüsxə miqdarının çoxluğuna diqqət yetirirdisə, son illərdə əsərlərin ad etibarilə artımına nəzər yetirir. Belə ki, kitabxanalar 1990-1996-cı illərdə ad etibarilə hər bir sənəddən 19 nüsxə əsər əldə edirdisə, 1996-2000-ci illərdə ad etibarilə 7 nüsxə kitab almışdır (6). Bu da fondun ad etibarilə mövzu zənginliyinə müsbət təsir göstərmişdir. Bu proses fondun istifadə səmərəliliyini 2 dəfəyə qədər artırmışdır. Əgər həmin kitabxanalarda 1990-1995-ci illərdə sənədlərin miqdarı çoxluğu 9896 nüsxədə, ad etibarilə 602 adda olmuşdursa (9896:602=16 nüsxə), 1996-2000-ci illərdə sənəd çoxluğu 4725 nüsxəyə ad etibarilə 526 rəqəminə bərabər olmuşdur. (4725:526=9 nüsxə) (7) Bu da fondun tematika zənginliyinə təsir göstərmişdir.

Komplektləşdirmə prosesində kitabxanaçının ixtisaslaşması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Fondşunasın müntəzəm olaraq bəşəriyyətin irsini özündə əks etdirən sənədlərlə qarşılıqlı əlaqədə olması, biliklərinin təkmilləşdirilməsi mühüm ixtisaslaşma amillərindən biri hesab olunur. Bu amillər əsasında komplektləşdirmə şöbəsində fəaliyyət göstərən işçi əməyinin elmi təşkilinin əhəmiyyətini xarakterizə etmək olar. Belə ki, burada komplektləşdirici-fondşunasın peşəkarlıq məharəti nəzərdə tutulur. Bu proses elmi kitabxanalara daha çox aiddir. Belə ki, milyon nüsxələrlə fonda malik olan elmi kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində və idarə edilməsində böyük zəhmət və işgüzarlıq tələb olunur. Bu da elmi kitabxanalarda fəaliyyət göstərən komplektləşdirmə şöbəsində işçi qüvvəsinin çoxluğuna, çoxsahəli iş proseslərinin yerinə yetirilməsinə əsaslanır. Bura sənədlərin uçota alınması, sistemləşdirilməsi, texniki işlənməsi, sənədlərin kitabxana şöbələri arasında paylanması və tənzimləndirilməsi daxildir. M.F.Axundov adına

Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında ildə 30 minə (8) yaxın ədəbiyyat işlənilir və fondun struktur bölmələrinə verilir.

Komplektləşdirmə sahəsində kitabxanaçının ixtisaslaşması da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bəşəriyyətin irsini özündə əks etdirən sənədlərlə müntəzəm qarşılıqlı əlaqədə olması, təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi fondşunasdan böyük məharət, yüksək ustalıq və bacarıq tələb edir. Bu cəhəti fondşunas tərəfindən komplektləşdirmə şöbəsində aparılan işçi əməyinin elmi təşkilində və onun tənzimləndirilməsində də müşahidə etmək olar. Bütün hallarda fondşunas yüksək peşəkarlıq məharətinə, təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik olmalıdır.

Kitabxanalarda komplektləşdiricinin fəaliyyət səmərəliliyi sənədlərin işlənməsi tezliyi və şifrlənməsi keyfiyyəti, onların fondun struktur bölmələrinə məqsədyönlü çatdırılması ilə müəyyənləşir.

Komplektləşdirmə şöbəsinin işçiləri kollektiv işləmək prinsipinə alışmalı, bütün qarışıq iş proseslərinin ahəngdar yerinə yetirilməsinə nail olmalıdır.

Komplektləşdiricinin yüksək işçi keyfiyyətləri gələcəkdə istifadə olunacaq sənədlərin optimallığını müəyyənləşdirmək, bibliografik axtarış metodlarına yiyələnmək, nəzərdə tutulan sifarişləri dərinlən öyrənmək məsələləri ilə müəyyənləşir. Komplektləşdirici fondları struktur quruluşuna, oxucuların tələbinə görə öyrənməli, onların heqiqi informasiya tələbatını təhlil etməli və bunun əsasında kitabxana üçün vacib olan ədəbiyyatın alınmasını təmin etməlidir. Bakı Şəhər Mərkəzi Kitabxanası ildə min (9) nəfərə yaxın oxucu sorğusunu öyrənir və onlara 6 min (8) nüsxədən çox ədəbiyyat tövsiyə edir.

Komplektləşdiricinin ən mühüm vəzifələrindən birini oxucuların etibarını qazanmaq təşkil edir. Bu etibarlılığı o vaxt əldə etmək olar ki, komplektləşdirici təchizetmə mənbələri və onun əməkdaşları ilə müntəzəm sıx əlaqə saxlasın və ən lazımlı sənədlərin alınmasını təmin etsin.

Fondşunasın vəzifə dairəsi kitabxananın tipindən, növündən, işin xarakterindən, ixtisas səviyyəsindən asılıdır. İxtisaslaşma dedikdə komplektləşdiricinin ümumi və ixtisas təhsili və ya digər sahələrdə əldə etdiyi təcrübə nailiyyətlərin kompleks şəkildə əlaqələndirilməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, elmi kitabxanalarla kütləvi kitabxana fondlarının idarə edilməsini cəmləndirmək olmaz. Kütləvi

kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində 1-2 nəfər komplektləşdirici-fondsünasın iştirakı nəzərdə tutulursa, elmi kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində 8-10 nəfər fondsünas-komplektləşdirici fəaliyyət göstərir. Bu da bilavasitə fondun zənginliyi, struktur genişliyi, çoxməzmunlu elm sahələrinin əhatəliyi, əldə edilən sənədlərin yüksək elmi xarakter daşması, zəngin oxucu marağının mövcud olması ilə bağlıdır. Buna görə də elmi kitabxanalarda fondun idarə edilməsi daha müərkəb xarakter daşıyır.

Bu prosesi sənədlərin növ etibarilə əhatəliyində daha konkret müşahidə etmək olar. Əgər kütləvi kitabxana fondlarının əsas tərkib hissəsini kitablar, jurnallar təşkil edirsə, elmi kitabxana fondlarının tərkib hissələrinə kitablar, jurnallar, dissertasiyalar, avtoreferatlar, normativ-texniki sənədlər, kinofotofono sənədlər, əlyazmalar və s. daxildir. Bu xarakterik xüsusiyyətlər fondun komplektləşdirilməsi və idarə olunmasını xeyli çətinləşdirir, fondsünasların fəaliyyət dairəsini müərkəbləşdirir. Belə ki, M.Əzizboyov adına Bakı şəhər kütləvi kitabxanası il ərzində 5000-ə yaxın (10) sənədlərin işlənməsini həyata keçirirsə, Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası ildə 10 minə yaxın (11) çoxsahəli sənədlərin komplektləşdirilməsini və idarə edilməsini həyata keçirir. Məhz buna görə də elmi kitabxanalarda fəaliyyət göstərən fondsünaslardan yüksək peşəkarlıq tələb olunur (12). O, həmçinin komplektləşdirmə şöbəsində işçi kadrların ixtisasına görə düzgün yerləşdirilməsini təmin etməli, vəzifə bölgülərini müəyyənləşdirməli və bütünlükdə şöbəyə rəhbərliyi tənzimləşdirməli, sənədlərin növ etibarilə işlənməsini yerinə yetirə bilər.

Komplektləşdirmə şöbəsinə rəhbərlik edən fondsünasın və baş metodistin vəzifəsi təkcə işçilərin yerinə yetirdikləri yaradıcı, məqsədyönlü əməliyyatlara nəzarət etmək deyildir, eyni zamanda işdə baş verən nöqsanların aradan qaldırılmasıdır (13). Təcrübə göstərir ki, komplektləşdirmə şöbəsində buraxılan hər hansı bir nöqsan, xüsusən sənədlərin indeksləşdirilməsində, sistemləşdirilməsində baş verən nöqsanlar kitabxanada cığır əməliyyatların (sənədlərin rəflərdə düzülüşünə, lazımı əsərlərin tezliklə əldə edilməsinə və s.) yerinə yetirilməsinə mənfi təsir göstərir. Məhz buna görə də komplektləşdirmə şöbəsində texnoloji iş prosesləri ilə təşkil olunmalıdır ki, sənədlərin kitabxana qaydası ilə işlənməsində ciddi nöqsanlara yol verilməsin, hər bir kitabın fondda tutacağı yer

konkret müəyyənləşdirilsin. Burada əməyin təşkili, səmərəliliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Əməyin səmərəli təşkilində komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsinin müdiri xüsusi rol oynayır. Onun fəaliyyəti bilavasitə idarəetmə obyektinə (kitabxana fondu, maddi və maliyyə ehtiyatları, komplektləşdirmə və kitabışləmə texnologiyasının və proseslərinin həyata keçirilməsi) qarşılıqlı əlaqədə təxəllüf və fondun idarəetmə prosesini səmərəlilişdirir. Fondsünas bütünlükdə fondun formalaşması vəzifəsini yerinə yetirir.

Komplektləşdirmə prosesi uzun illərlə davam edərək, milyonlarla sənədin fondda toplanmasına mühüm təsir göstərmişdir (14). Bu baxımdan M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında əks olunan zəngin sənədlər fondunu xatırlamaq böyük maraq doğurur. Hazırda kitabxana fondunda 4462109 nüsxə kitab (15) vardır. Fondun yaranması özbaşına axın şəklində formalaşmamışdır. Bu, fondsünasların komplektləşdiricilərin uzun zəhməti prosesində yaranmış kitab sərvətidir.

Uzun illərin təcrübəsi bilavasitə komplektləşdiricilərə imkan verir ki, fondun formalaşmasını təhlil etsin və gələcəkdə əldə edəcəyi hər bir sənəd haqqında geniş məlumatla malik olsun, lazımı ədəbiyyatın əldə edilməsini təmin etsin. Belə ki, sənədlər axını haqqında hərtərəfli təsəvvürə malik olmadan, kitabxananın profilini dərk etmədən fondun formalaşmasına və rəhbərliyin təşkil olunmasına nail olmaq mümkün deyildir. Bununla belə kitabxanaçı fondun yaradılmasının, formalaşmasının, inkişafının aparıcı qüvvəsi kimi komplektləşdirmə istiqamətini ilə təşkil etməlidir ki, oxucu sorgularının hərtərəfli ödənilməsi səmərəliliyi təmin edilmiş olsun. Fondun idarə edilməsində kitabxanaçı ən mühüm cəhətləri nəzərə almalı, respublikamızda baş verən ictimai-siyasi, elmi-texniki, mədəni yenilikləri dərk etməli, oxucuları ən etibarlı informasiya daşıyıcıları ilə təmin etməlidir.

Ədəbiyyat

1. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu// Azərbaycan. – 1998. – 29 dekabr.
2. Ковач В. Формирование библиотечных фондов: Процесс принятия решений// Библиотековедение. – 1999. – с. 158.
3. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının 1996-2000-ci il hesabatları.

4. Bakı şəhər Nəsimi rayon kütləvi kitabxanalarının 1986-1990-cı il hesabatları.

5. Bakı şəhər Nəsimi rayon kütləvi kitabxanalarının 1986-1990-cı il hesabatları.

6. Bakı şəhər Yasamal rayon kütləvi kitabxanalarının 1990-2000-ci il hesabatları.

7. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının 1990-1995-ci il hesabatları.

8. Bakı Mərkəzi Şəhər Kitabxanasının 1995-1999-cü il hesabatları.

9. M.Əzizbəyov adına Bakı şəhər kütləvi kitabxanasının 1995-1999-cü il hesabatları.

10. Azərbaycan Respublika EA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının 1990-1995-ci il hesabatları.

11. Xələfov A.A. və başq. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı. - B.: Azərneşr, 1986. s. 87.

12. Столяров Ю.Н. Библиотечный фонд: Учебник. - М.: Книжная палата, 1991. - С. 242.

13. Шилова В.В. и др. Проблемы формирования фондов на современном этапе //Библиотековедение. - 1996. - №3. - с. 66.

14. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının 2001-ci il hesabatı. - S. 17.

Гасанов М.

Проблемы организации руководства библиотечного фонда

Резюме

В статье проанализированы особенности формы и методы организации по руководству библиотечного фонда.

В работе освещена основная роль и задачи фондовика, комплектатора в регулировании и усовершенствовании библиотечного фонда, в изучении посетителей информационных потоков и в организации выбора и приобретения необходимой литературы в формировании библиотечных фондов.